

La intenció de parlar de Dolors Monserdà en aquest congrés és poder documentar-la a través del testimoni del seu epistolari, en la seva condició de pont generacional entre les primeres escriptores del XIX com M. Josepa Massanés i les escriptores de la primera meitat del segle XX. La seva tenacitat i dedicació a la poesia, l'assaig i la novel·la van obrir camins a les escriptores que com Caterina Albert, Maria Domènech i les que en van prendre el relleu, com M. Teresa Vernet, van continuar amb una renovada voluntat d'escriure.

Monserdà havia nascut a Barcelona el 1845 en un entorn favorable a la lectura i al debat polític i literari, perquè el seu pare, un dels més prestigiats relligadors de l'època, acollia a la rebotiga tertúlies amb els liberals del moment, «els Monturiol, els Clavé, els Terrades», com diu Feliu Elias¹ i, també, Milà i Fontanals, Coll i Vehí, Piferrer, Cortada i Sala o Marià Aguiló.

Què llegia? És difícil saber-ho, atès que no ha estat possible reconstruir la seva biblioteca personal. Els escrits de l'autora poden donar algunes pistes sobre les seves lectures literàries. Així, en la narració «Nit de lluna», escriu Monserdà: «... enfront de la lluna, com si formessin part d'ella mateixa, lo que sobta i s'ampara del meu pensament són les creacions de Shakespeare, de Goethe, de Walter Scott, de Lamartine i... prou.»²

Més endavant hi evoca «les companyes de ma primera juvenesa»: l'Ofèlia de *Hamlet*, la Julieta de *Romeu i Julieta*, la Lucia de *La núvia de Lammermoor*, la Carlota de *Les desventures del jove Werther* i Clara Mowray de *Saint Ronan's Well*, que podia haver llegit en traducció al castellà amb el títol *Las aguas de San Ronan*, editada el 1854 com a fulletó del *Diario de Barcelona*.

Amb aquests antecedents no és estrany que l'autora, com deia ella, comencés a «fer borralls» des de ben jove. Així, en una reflexió escrita el 1906 on explicita, amb tota sinceritat, la seva realitat interna i externa sobre el fet d'escriure, explica les motivacions de la seva tasca literària, amb aquests mots, no exempts d'ironia, que dirigia a Josep M. Virgili, en una carta autògrafa datada a Argentona l'estiu del 1906: «¡Ah! ¿vosté es refractari á la dona escriptora? jo també: puig créch que pel seu be maternal, es bastant més descansat emplear las sevas horas vagarosas pasejant y fent visitas, que gastarse'ls ulls y'l cervell omplint qüartillas. V. dirá donchs ¿perqué ha escrit, y sobretot perqué ha publicat V.? ¡Qué sé jo!... Quan apenas sortia de la infantesa, me vaig trobar ab unas rimas meas publicadas en un periodich.... [...] ... ab lo que sense cap mérit de la meva persona, m'he trobat, que la costum de fer corre la ploma, desde joveneta, me sia una mena de necessitat en el ponent de la vida.»³

El seu procés com a escriptora va ser, també, un procés de creixement personal: l'hàbit

¹ Vid. Feliu ELIAS, *Enric Monserdà, la seva vida i la seva obra*, Barcelona: Casa Provincial de Caritat, 1927, p. 9-15.

² Dolors MONSERDÀ, «Nit de lluna», *Del món*, Barcelona: Biblioteca popular L'Avenç, 1908, p. 7.

³ Carta de Dolors Monserdà a Josep M. Virgili, 30 juliol 1906. Arxiu familiar Riera Cunill, Barcelona. (ARC).

d'escriure, aquell costum de fer córrer la ploma, va anar esdevenint, de manera progressiva una necessitat, exigència i compromís amb ella mateixa i amb el seu entorn social.

1. Les predecessores

Quan Monserdà va començar a escriure, l'activitat literària de les dones escriptores a Catalunya se centrava fonamentalment en la poesia. Un punt de referència el trobem en les dones guardonades als Jocs Florals de Barcelona fins el 1878 en què Monserdà obtingué un accèssit per «La comtessa Mahalta».

Isabel de Villamartin fou la primera en aconseguir un guardó, el mateix any de la restauració, el 1859, la Flor natural pel poema «Clemència Isaura», i dos anys més tard, el 1861, aconseguí la Viola d'or i argent pel poema «Creu de Cristo».

Una altra de les pioneres fou Victòria Penya. El 1859 aconseguí un accèssit per «Anyorança», el 1865 el premi extraordinari d'una Medalla de plata ofert per l'Ateneu Català per «Amor de mare» i el 1873 un altre accèssit a la Flor natural per «Una visita a ma pàtria».

M. Josepa Massanés va obtenir el premi extraordinari ofert pel bisbe Pantaleó Montserrat, per «Creure és viure», el 1864, el mateix any que Rosa Anaïs de Roumanille va obtenir el primer accèssit al premi extraordinari d'un Gessamí d'argent, pel poema en escrit en provençal «Aïs».

Maria de Bell-lloch, pseudònim de Pilar Maspons i Labrós, havia aconseguit un accèssit, el 1875, amb *Narracions i llegendes*. D'ella cal fer-ne esment especial per la publicació, el 1879, de la novel·la històrica, *Vigatans i botiflers*, una primera incursió de la dona en el gènere novel·lístic. Tanmateix, no seria fins el 1893 que Monserdà hi apostaria decididament amb la publicació de la seva primera novel·la, *La Montserrat*.

2. El mestratge de M. Josepa Massanés

De totes aquestes poetesses, qui va tenir una influència més notable en Monserdà va ser la tarragonina M. Josepa Massanés, una de les persones que més la van encoratjar en la seva tasca literària.

Els inicis de la seva relació tenen com a testimoni un poema «A ma estimada amiga la distingida poetissa D.ª Dolores Monserdá» on Massanés evocava la incipient producció de la jove autora i l'advertia d'una amenaça, l'enveja tot dient-li

«Si las afiladas fletxas / de la enveja verinosa
llastimar ton cor intentan / ab insistencia traidora,
no temias, Lola estimada, / puig en los frons que Deu orna
de talents, virtuts y gracias / ab triple brillant corona,
cap dart envejós s'hi clava, / res entela s'aureola.»⁴

L'any següent, per la diada de sant Josep, Dolors Monserdà li va tornar la delicadesa amb un altre poema, «A mi querida y digna amiga la eminente poetisa D.ª Maria Josefa

⁴ Josepa MASSANÉS, «A ma estimada amiga la distingida poetissa D.ª Dolores Monserdá», *Eco de Euterpe* (Barcelona), núm. 216 (24 setembre 1863), p. 147-148.

Massanes de Gonzalez», que acaba amb aquests versos de reconeixement:

«Lo que á vuestra amistad debo / mi corazón no lo olvida,
mas solo puedo mostrarlo / rogando por vuestra dicha.
Esta es para mí tan grata, / para mi alma, tan querida,
como á las aves la aurora, / como á las flores la brisa.»⁵

Dolors Monserdà va ser designada hereva de Massanés i, juntament amb Joaquim Rubió i Ors, Marià Aguiló, Miquel Victorià Amer –casat amb Victòria Peña-, Joan Sabadell –cosí de Massanés-, Manela Masriera de Giné –neboda de Massanés- i el marit de Monserdà, Eusebi Macià, marmessora testamentària, tal com es documenta en el testament de Josepa Massanés datat a Horta, el 9 de maig de 1882, signat pel notari Francisco Farrés, que es conserva a l'Arxiu familiar Riera Cunill.

De la seva relació es conserven algunes cartes que ens permeten, a banda de documentar-la, destacar els temes relacionats amb la producció literària que comentaven una i altra. Així, en una de les cartes, Massanés li tramet les proves d'impremta d'un poema premiat⁶ tot insinuant un plagi entre la composició de Monserdà i la de l'altre guardonat amb un altre accèssit, Ramon R. Bassegoda.⁷ Massanés escriu sense embuts: «Mando junto con ella la que alcanzó el otro accesit y que por *estraña* casualidad tiene con la de V^d. una semejanza tan chocante que da mucho que pensar.... hasta el asonante igual, hasta estar repartida en dos cantos, hasta... vamos no cabe duda que se corto el *patrón* encima de la de V^d.... Y luego escriba V^d para certámenes.... ¡un rábano! quede esta apreciacion y desahogo enteramente entre V^d y su familia.»⁸

En una altra ocasió, amb ironia i un cert menyspreu simulat per les seves produccions, Massanés es va referir al poema compost per al recull *Himnos epitalámicos*, un poemari que es va obsequiar a Alfons XIII i la seva muller, Mercedes de Orleans⁹, amb paraules com aquestes: «Adjunto va el *esperpento* que por un compromiso ineludible con el Gobernador civil de ésta tuve que escribir con motivo de las pasadas fiestas; pocas veces han tenido peor desempeño mis trabajos; nunca he escrito una composicion más fria y despergeñada... [...]... ¿qué había de salir? un *caramell de glaç* o una *purga*... »¹⁰

I més endavant, encara, en constatar que la premsa de Madrid havia reproduït el poema, s'hi referia irònicament com una «singular afición a los buñuelos helados».

En una altra carta, Massanés li comentava la poca justícia que li havia fet un jurat

⁵ Dolors MONSERDÀ, «A mi querida y digna amiga la eminente poetisa D.ª María Josefa Massanés de González», *Eco de Euterpe* (Barcelona), núm. 235 (16 maig 1864), p. 48.

⁶ Cf. Dolors MONSERDÀ, «La lletania de la Verge», *Certámen Público celebrado con motivo del Concurso de Premios abierto por la Academia para solemnizar el Aniversario XV de su instalacion en la tarde del 14 de octubre de 1877*, Lleida: Imprenta Mariana a cargo de F. Carruéz, 1877, p. 49-51.

⁷ Cf. Ramon E. BASSEGODA, «A la mare de Deu», *Certámen Público*....., Ob. cit., p. 53-55.

⁸ Carta de Josepa Massanés a Dolors Monserdà, 26 desembre 1877. (ARC)

⁹ Vid. *Himnos epitalámicos*, Lleida: Imp. de J. Sol Torrens, Biblioteca de la Reina Mercedes, 1878.

¹⁰ Carta de Josepa Massanés a Dolors Monserdà, 4 febrer 1878. (ARC)

literari, possiblement els dels Jocs Florals de Barcelona de 1878. Massanés es lamentava que el poema de Monserdà, que aquell any va ser «La comtessa Mahalta»,¹¹ no hagués tingut un premi més rellevant. Comentava Massanés: «Reciba V^d el más leal y entrañable parabién por su merecido triunfo; pero no estoy contenta, la composición era merecedora de otra clasificación, en fin paciencia algún día sera V^d recompensada como es de justicia.»¹²

Interessants són les al·lusions a un poeta jove, guardonat, segons li semblava a Massanés, amb pocs mèrits, que van centrar la seva crítica amb mots com aquests: «Mando el *criterio* que ayer vino a traerme dicho *Laureando*; ya ve V^d ni yo ni nadie ha merecido igual distinción de aquella gente ¿qué quiere decir esto? tradúzcalo V^d como guste.... Tendremos q. exclamar como D^{na} Victoria¹³: son unos N.. N..! N...!!!! o mejor dicho: B!..B!..B...!»¹⁴

És llàstima que no hagués estat més explícita. Saber a qui es podria referir, sense més dades, és pura especulació. Ara com ara no sabem del cert a qui anomenava «entremaliat», «follet», «trasgo», «segunda edición de Balaguer a su edad».

Curiosos són, també, els comentaris un xic malintencionats sobre Teodor Llorente, de qui Massanés qüestiona una tasca acurada en el veredict de els Jocs Florals d'aquell any 1880 en què Llorente n'era el President. Escriu Massanés: «Llorente como habrá visto V. por los periódicos, llegó ayer y hoy marcha a Montserrat de donde regresará el martes. El miércoles debe salir el fallo de los Juegos Florales ¿Cuando leerá 240 composiciones 7 tragedias y 10 novelas, este buen señor?»¹⁵

M. Josepa Massanés va ser un dels models a seguir que Monserdà va posar en els consells a la seva filla Lola, escrits amb motiu del seu casament amb Josep Puig i Cadafalch: «Pinta ó escriu ó fes música: quan no es en detrehiment de las obligaciones de la familia, quan se fá com tu ho has vist fer á la Massanés, á la Vives y a la Peña¹⁶, lo cultiu artístich del esperit, proporciona innumerables deleytanses.»¹⁷

Monserdà va lluitar per servir la memòria de Massanés fins al final dels seus dies i va aconseguir, el 1915, que el seu retrat fos col·locat en la Galeria de Catalans Il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona.

Per a aquella ocasió, Monserdà va escriure la *Biografía de Maria Josepa Massanés i Dalmau* (1915), un treball biobibliogràfic, fonamentat en el text que havia escrit amb motiu de la seva mort i que havia estat publicat, el 1887, en el *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer*,

¹¹ Vid. Dolors MONSERDÀ, «La comtessa Mahalta», dins *Jochs Florals de Barcelona. Any xx de llur restauració*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1878, pp. 91-96.

¹² Carta de Josepa Massanés a Dolors Monserdà, d.a. maig 1878. (ARC)

¹³ Al·ludeix, amb tota probabilitat, a Victòria Peña d'Amer.

¹⁴ Carta de Josepa Massanés a Dolors Monserdà, d.a. octubre-desembre 1878. (ARC)

¹⁵ Carta de Josepa Massanés a Dolors Monserdà, d.a. 23-24 abril 1880. Lig. 910, carta 74, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, Vilanova i la Geltrú. (BMVB)

¹⁶ A més de M. Josepa Massanés, es refereix a les poetesses Maria Mendoza de Vives i Victòria Peña d'Amer.

¹⁷ Vid. *A ma estimada filla Dolors, ab motiu de son casament en l'any 1892*. Manuscrit inèdit. (ARC)

ambdós ben documentats i rigorosos¹⁸. Havien passat divuit anys de la mort de Massanés i el seu record era ben viu en Monserdà.

3. Una nova generació d'escriptors

Si Massanés havia estat un referent per a Monserdà, ella ho seria per a les escriptores més joves, com Caterina Albert o Maria Domènech. La relació entre elles s'esdevingué en els primers anys del xx.

Podríem pensar que el 1909 va ser la data de coneixença entre Albert i Monserdà, però sembla que va ser uns anys abans, el 1906, possiblement de la mà de Maria Domènech. Així ho explica Plàcid Vidal, a *L'assaig de la vida*, en què posa aquestes paraules en boca de Maria Domènech: «La Dolors Monserdà i la Víctor Català desitgen fer coneixença personal, mútuament, i, l'una per l'altra, no gosen anar a trobar-se. Quan nosaltres viurem a Barcelona les invitaré a venir a veure el nostre pis, a totes dues en un mateix dia i en una mateixa hora, sense preparar-les donant-los compte del meu intent, i, d'aquesta manera, totes dues es trobaran allí i jo podré presentar-les.»¹⁹

Més endavant, en les cartes creuades entre Domènech i Albert²⁰, hi haurà referències a les relacions que hi havia entre elles. Així, en la carta del 4 de juliol de 1917, explicava que havia anat al Congrés del Treball a Domicili, on s'havia trobat amb Dolors Monserdà, i li preguntava a Caterina Albert què en sabia de l'editor de *La Novela Nova*, perquè no havia sabut indicar-li a Dolors Monserdà.

Caterina Albert hi havia publicat «El calvari d'en Mitus», en el núm. 3, i «Griselda», en el núm. 18. Sembla que la informació va ser eficaç, si tenim en compte que Dolors Monserdà hi va publicar «No sempre la culpa és d'ella», en el núm. 11, «Els rellogats. Els captaires. Els vells», en el núm. 63, i Maria Domènech publicà «Contrallum» en el núm. 25.

Fos com fos, el cert és que la relació d'ambdues escriptores²¹ s'intensificà arran dels Jocs Florals de 1909. Així, Dolors Monserdà²², el 10 de maig de 1909, s'adreçà a Caterina Albert per comentar-li qüestions relacionades de la festa i el premi. En aquesta carta s'hi denota familiaritat en les salutacions per a la mare de Caterina Albert o en les referències a la transcripció del seu discurs en *La Veu de Catalunya*.

¹⁸ Vid. DOLORS MONSERDÀ, «Josefa Massanés. Su vida y sus escritos. Biografía por Dª Dolores Moncerdá de Maciá», *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer* (Vilanova i la Geltrú), any IV, núm. 37/38 (30 octubre / 26 novembre 1887), p. 3-20; 1-8; ID., *Biografía de Mª Josepa Massanés i Dalmau escrita per _____ en l'acte de col·locar en la Galeria de Catalans Il·lustres de la Casa de la Ciutat, el retrat d'aquella celebrada Poetessa, i llegida per D. Francesc Puig i Alfonso, Regidor de Barcelona, en Sessió pública celebrada el dia 26 de Juny de l'any 1915*, Barcelona: Imp. Casa P. de Caritat, 1915.

¹⁹ Plàcid VIDAL, *L'assaig de la vida*, Barcelona: Estel, 1934, p. 228.

²⁰ Vid. M. Carme MAS I MORILLAS, «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert», dins *Paraula de Dona, Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, p. 254-272.

²¹ Vid. Sofia ESTEBAN I CERDÀ, M. Carme MAS I MORILLAS, «Caterina Albert - Dolors Monserdà: deu anys de relació epistolar», dins *Actes de les primeres jornades d'estudi sobre la vida i l'obra de Caterina Albert i Paradís, Víctor Català*, Barcelona: Ajuntament de l'Escala - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 165-201.

²² Carta de Dolors Monserdà a Caterina Albert, 10 maig 1909. Arxiu Casa Museu Víctor Català, L'Escala. (CMVC)

Dolors Monserdà, la primera dona que presidí els Jocs Florals de Barcelona, va ser reconeguda per Caterina Albert com «la Mestra, lo cap-de-colla il·lustre»²³ de les escriptores catalanes. Precisament aquell any, *Solitud*, l'obra més emblemàtica de l'autora de l'Escala, que s'autoanomenava el «més senzill y temerós dels seguidors de rengle»²⁴, va ser distingida amb el premi Fastenrath, un guardó que no va anar a recollir personalment. L'autora va refusar d'assistir a la festa i va dedicar l'import del premi a la realització d'un bust del catalanòfil alemany.

Anys més tard, quan el 1917 Caterina Albert va presidir els Jocs Florals de Barcelona, en el seu discurs va tenir paraules de reconeixement a les dones que havien tingut significació en diferents àmbits de la vida pública catalana i entre elles, en lloc destacat, Dolors Monserdà, qualificada com a: «... venerable entre totes, després de crear llibre sobre llibre, en una labor fecunda i perllongada que la converteix en estímul i exemple vivent, munta un patronat auxiliador de la desemparada obrera de l'agulla...»²⁵

Des de la confiança i admiració que es tenien, sovint es traspuava en les cartes un amable joc de retrets en moments en què la creació literària semblava passar per hores baixes. Així, li escrivia Monserdà: «Y vosté ¿com te la crudeltat de guardar per tant temps amagades les *positives* belleses que produheix? [...] No nos les faci glatir tant.»²⁶

En un altre moment, Caterina Albert imprecava Monserdà en aquests termes: «Poetesa, novelista, sociòloga, ja que tantes apteses troba V. per manifestarse, no sia avara de sos benifets: escampi mercés damunt sos admiradors, que tots ne som necessitosos y agraïts...»²⁷

Caterina Albert va reconèixer el mestratge de Dolors Monserdà, de l'escriptora que havia obert camí, un camí iniciat per tantes d'altres i que haurien de seguir moltes més. Amb motiu de publicació de la novel·la pòstuma de Monserdà, *Buscant una ànima*, Caterina Albert escrivia aquests mots a Dolors Macià: «No tinch de repetir, senyora, després d'haverho dit moltes vegades ja, el concepte en que tenia y tinch jo a sa il·lustre mare, q. a. c. s. No sols l'estimava y la respectava com a dama d'ensà que vaig tenir l'honor de conèixerla personalment y poder mesurar la dolcesa del seu caràcter y la magnanimitat del seu cor, sinó molt avàns, quan sens haverla vista may encar y judicant sols per los llibres y per son apostolat social, sentia en ella l'encarnació d'una mestra y'l bell exemple d'una Devantera.»

Caterina Albert havia estat reconeguda per Dolors Monserdà com a escriptora de primera línia, reconeguda com a relleu generacional i, alhora, com a exponent d'un nou futur per a la dona escriptora. Així li dedicava paraules com aquestes: «... he disfrutat en gran manera²⁸, en trobar-hi

²³ Carta de Caterina Albert a Dolors Monserdà, 13 juny 1912. Arxiu familiar Borrell, Tarragona. (AB)

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Víctor CATALÀ, *Obres completes de _____*. Barcelona: Selecta, 1972, p. 1696.

²⁶ Carta de Dolors Monserdà a Caterina Albert, 29 abril 1911. (CMVC)

²⁷ Carta de Caterina Albert a Dolors Monserdà, d.a. 14 abril 1916 (AB)

²⁸ Monserdà es referia a la lectura del Discurs de Caterina Albert en els Jocs Florals de 1917.

totes les selectes gales que enclou, nimbades d'un seny i serenitat que honora en gran superlatiu al nostre sexe i a tota la nostre literatura; doncs quan al Capítol parla amb tan alta serenitat, desapareixen les estridències de les mitjanies.»²⁹

Dolors Monserdà morí a la torre de la seva filla M. del Àngels a Sarrià, el 31 de març de 1919, mentre Barcelona era paralitzada per la vaga de La Canadenca, motiu pel qual els diaris no se'n feren ressò fins uns dies més tard.

L'enllaç entre generacions que representa Monserdà fou possible per la seva tenacitat i voluntat d'escriure. Com va escriure Teresa Pàmies: «Dolors Monserdà es prengué llibertats que li negaven, la petita llibertat d'opinar, d'observar l'entorn, de comentar-lo com a dona sense esperar que els homes que decidien li ho concedissin; sense dominar l'ofici d'escriure, amb el risc que els crítics del seu temps li perdonessin la vida.»³⁰

Precisament, en exercici d'aquesta llibertat d'opinar, va publicar, ara fa cent anys, l'opuscle *El feminisme a Catalunya*, el primer text en què obertament es pronunciava sobre la situació de la dona a la Catalunya del moment, tot escrivint amb decisió: «Ab la escletxa oberta y la invasió a la porta, crec que'l meu sexe y les meves aficions me donan dret á explayar el meu parer, y aquest, el diré ab la meua sinceritat acostumada, sens preocuparme de la excomunió que tal vegada fassin caure sobre mí, els que vehuen la nova reforma ab un visual diferent del meu.»³¹

Dos anys més tard, sortiria publicat un treball de més envergadura, *Estudi Feminista*, en el qual Monserdà va explicitar el seu objectiu: «Escriure per a la dòna y que'ls meus escrits poguessin serli d'alguna utilitat moral y material, veus-aquí'ls meus ideals literaris.»³² Aquest va ser l'element clau que va guiar la seva tasca literària.

²⁹ Carta de Dolors Monserdà a Caterina Albert, 21 juny 1917. (CMVC)

³⁰ Teresa PÀMIES, «Dolors Monserdà novel·lista», *Memorials ICD 1993-1996*, Barcelona: Institut Català de la Dona, Generalitat de Catalunya, «Dona i Societat», Testimonis 5, 1997, p. 113.

³¹ Dolors MONSERDÀ, *El feminisme a Catalunya*, per _____, Barcelona: Llibreria de Francesch Puig, 1907, p. 4

³² Dolors MONSERDÀ. *Estudi Feminista. Orientacions pera la dòna catalana*, per _____ Barcelona: Lluís Gili, Llibrer-Editor, 1909, p. 4.